

Yusuf Suresi Bağlamında Müfessirlerin İffetle Yaklaşımları

*Ayşe ATEŞ**

Özet

Kur'an'da vurgulanan ahlaki değerlerden biri de iffettir. Kur'an ahlaki değerlere evrensel nitelik kazandırmakta, bu değerlerin herkes tarafından benimsenmesini istemektedir. Bu nedenle Kur'an'ın insana bakışını doğru anlamak ve toplumda düzen ve adalet içerisinde yaşamak için iffetle ilgili bildirdikleri büyük öneme sahiptir. Geçmişten günümüze kadın ve erkeğin iffetine yönelik tartışmalar güncelliğini koruyarak devam etmektedir. Genellikle iffet, namus, şeref gibi ahlaki değerler, kadın üzerinden değerlendirilmektedir. Toplumda öne çıkan anlayış, namus, şeref, hayâ gibi değerlerin kadında bulunması gerektiğidir. Erkeğe ise kadını bu hususta denetlemek ve yargılamak kalmaktadır. Bu anlayışın sonucunda kadın namus ve şerefini korumakla yükümlü olurken, erkek 'erkek-tir yapar' anlayışıyla iffetsiz bir varlık haline dönüşebilmektedir. Toplumda erkeklerin kadın tasavvuru ön plana çıkmakta ve kadın da kendisine biçilen bu rolü oynamak zorunda kalmaktadır. Bu düşünce kültürden ve gelenekten beslenmektedir.

Kur'an'da Hz. Yusuf iffetiyle örnek gösterilen bir insandır. İffet anlamak adına Yusuf suresini doğru okuyup değerlendirmek gerekir. Ancak müfessirler, erkek egemen bir zihniyet ve kendi kadın algılarından hareketle Hz Yusuf'un iffetini öne çıkarmak yerine kadının iffetsizliği üzerinde yoğunlaşmışlardır. Yorumlarda kadın şeytanla özdeş kabul edilmiş, hatta şeytandan da hilekâr olarak addedilmiştir. Tefsir kaynaklarında resmedilen bu kadın figürünü kabul etmek mümkün değildir. Kur'an'ın emir ve yasakları kadın

* KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi.

erkek ayırt etmeksizin tüm insanlardır. Toplumsal yapıyı büyük ölçüde etkileyen Kur'an'ın ve tefsir kitaplarının kadının ve erkeğin iffetine yönelik yaklaşımları Yusuf suresi üzerinden doğru ve yanlışlarıyla detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu çalışma ile Kur'an'ın özüne uygun bir iffet anlayışının oluşmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Yusuf, İffet, Namus, Hayâ.

Approaches Of The Interpreters Towards Chastity In The Context Of Surah Joseph

Abstract

One of the emphasized moral values in the Quran is chastity. The Qur'an brings universal qualities to moral values, and demands that these values be adopted by all. For this reason, the proclamations about chastity in Qur'an has great importance in order to understand the view of human correctly and live in order and justice in society. From past to present, controversies about the woman and man's chastity continue to be relevant. Generally, moral values such as chastity, honor and pudicity are evaluated on women. The understanding stands out in society that the values such as honor, pudicity and chastity must be found in woman. It remains for man to supervise and judge the woman on this subject. As a result of this understanding, women become obliged to protect their pudicity and honor, while men can turn into an unchaste entity with the understanding that "he is a man, he can do". In society, male imagination of women comes to the forefront and the woman has to play this role which is harvested from her. This idea is fed from culture and tradition.

In Qur'an, Hz. Joseph is a model that is exemplified in chastity. In order to understand chastity, it is necessary to read and evaluate Surah Joseph. However, the Interpreters have concentrated on the woman's unchastity rather than emphasizing the chastity of Hz Joseph with a male-dominated mindset and their own perceptions

of women. In the interpretations, the woman was regarded as identical to the devil, and even more deceitful than devil. It is not possible to accept this female figure depicted in the sources of tafsir. The orders and prohibitions of the Qur'an are for all human without discrimination between men and women. The approaches of the Qur'an and the Qur'anic Tafsir books to the chastity of the woman and man, which affects the social structure to a great extent, have been put forward in detail through true and false statements on the Joseph Surah. With this study, it is aimed to contribute to the formation of a sense of chastity in accordance with the Qur'an's essence.

Key Words: Hz. Joseph, Chastity, Honor, Pudicity.

Giriş

Kur'an'ın merkezinde insan vardır. Kur'an'ın amacı insanlara doğru yolu göstermek, kuralları ile iyi bir yaşam düzeni sağlamaktır. Kur'an emir ve yasaklarını kadın erkek ayırt etmeksizin tüm insanlara bildirmektedir. Doğrudan ve dolaylı yönden muhatabına mesajlarını peygamberler ve örnek şahsiyetler üzerinden, onların hayatlarına yer vererek aktarmaktadır. Kur'an, peygamberlerin ve örnek şahsiyetlerin sahip olduğu iyi ahlakla ahlaklanmayı, insanların kötü huylarından kaçınmasını istemektedir.

Kur'an'ın önem verdiği ahlaki değerlerden biri de iffettir. İffetin doğru anlamak, aynı zamanda günümüzde ne ifade ettiğini ortaya çıkarmak toplumun varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirmede oldukça önemlidir. İffet, toplumda Kur'an dışında geçmiş kültür ve gelenekten beslenerek farklı anlaşılmaktadır. Kur'an'da iffetin sembolü olarak örnek gösterilen Hz. Yusuf bize bu konuda yol gösterecektir. Bu çalışmamızda Yusuf suresi bağlamında iffet kavramı analiz edilerek, Kur'an'ın iffete bakışı ve klasik tefsir kaynaklarında müfessirlerin bu ayetleri nasıl yorumladığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Ahlaki Bir Erdem Olarak İffet

İffet kelimesi sözlükte; helal olmayandan sakınmak,¹ haramdan uzak durmak,² çirkin işlerden ve haramlardan geri durmak³ anlamlarına gelen *affe* (a-f-f) fiilinden türemiştir. Nefiste; kendi sayesinde (nefsin) şehvetin galebe çalmasından imtina edeceği, bunu reddeceği bir halin ortaya çıkmasıdır.⁴ *Afif* ise çirkin işlerden ve haramdan kaçınan adam,⁵ namusunu iffetini koruyan demektir, müennesi ise afifedir.⁶ İffet kelimesi Kur'an'da doğrudan geçmese de aynı kökten gelen isim ve fiiller dört yerde geçmektedir.⁷ İstemekten çekinmek,⁸ kaçınmak⁹ iffetli davranmak,¹⁰ sakınmak¹¹ anlamlarında kullanılmışlardır. İki ayette mal, mülk, yeme içmede ölçülü ve dengeli olmayı,¹² iki ayette de cinsel istekler hususunda ölçülü ve dengeli davranmayı¹³ ifade etmektedir. Kur'an'da ferc ile çoğulu füruc kelimesi de iffet kelimesiyle aynı anlamda kullanılmaktadır. Mahrem yerlerini korumak, iffetlerini korumak manasında h-f-z fiiliyle birlikte kullanılmıştır.¹⁴ H-s-n fiiliyle birlikte aynı anlamda kullanıldığı yerler vardır.¹⁵ H-s-n kökünden gelen isim ve fiiller de Kur'an'da aynı anlamda kullanılmıştır.¹⁶

Kur'an'da birden fazla geçen erdemler ile ilgili yapılan araş-

¹ el-Halil bin Ahmed, *Kitabu'l Ayn*, Müessesetül Alemlil Matbuat, Beyrut, 1988, I/92.

² Cevheri, İsmail b. Hammad, *Tacu'l Lüga ve Sihahu'l Arabiyye*, Daru'l Fikr, Beyrut, 1998, II/1075.

³ Firuzabadi, *Kamusu'l Muhit*, Daru'l Fikr Yayınları, 2003, s.1084.

⁴ el-İsfehani, *Müfredat*, Çev. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul, 2010, s.1023.

⁵ el-Halil, *Kitabu'l Ayn*, I/92, Firuzabadi, *Kamusu'l Muhit*, s.1084.

⁶ Cevheri, *Sihah*, II/1075.

⁷ Muhammed Fuad Abdulkaki, *Mu'cemu'l Müfehres Li -Elfazı'l-Kur'anı'l Kerim*, Daru'l Hadis, Kahire, 2007, s.572.

⁸ Bakara, 2/273.

⁹ Nisa, 4/6.

¹⁰ Nur, 24/33.

¹¹ Nur, 24/60.

¹² Bakara, 2/273; Nisa, 4/6.

¹³ Nur, 24/33, 60.

¹⁴ Müminun, 23/5; Nur, 24/30, 31; Ahzab, 33/35; Kaf, 50/6; Mearic, 70/29.

¹⁵ Enbiya, 21/91; Tahrim, 66/12.

¹⁶ Maide, 5/5; Nisa, 4/24, 25; Nur, 24/4, 23, 33.

tırmada, en çok vurgulanan ahlaki erdemlerden biri de iffettir.¹⁷ İffetin kapsamına giren faziletler utanma, sükûnet, sabır, cömertlik, hür olma, kanaat, yumuşak huyluluk, düzenlilik, iyi hal, güler yüzlü ve tatlı dilli olma, kibarlık, nezaket, barışseverlik, ağırbaşlılık ve kötülüklerden sakınma olarak sıralanmıştır.¹⁸ İffetin birçok ahlaki erdemi kapsadığı görülmektedir.

İffetle ilgili çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Şehveti normal ölçüler içinde tutmaya İslam ahlakında iffet denmiştir.¹⁹ Kindi'ye göre "iffet" bedeninin korunması ve geliştirilmesi için gerekli olan şeyleri sağlama, gereksiz olanlara da ilgisiz kalma erdemidir.²⁰ Güven ve sırlarını saklamak manasıyla "namus", kendini zaptetmek, kötü bir şeyi yapmaktan çekinmek ve utanma duygusu anlamlarıyla da iffet, "cinsel sapıklığı" önlemenin yöntemini ifade etmektedir.²¹ İffetin en esaslı kısmı hayâdır. Ahlakçılar, hayâyı herkes için şerefli bir elbise olarak görürler, fakat kadınlara daha çok lazım olduğunu belirtmekten geri durmazlar.²² Ancak iffet sadece kadına mahsus bir haslet değildir. Kadın erkek ayırt etmeksizin insanda bulunması gereken dinin büyük önem verdiği bir erdem olarak karşımıza çıkmaktadır. İffet kişinin sağlıklı bir yaşam sürmesini, kötülüklerden kaçınmasını sağlamaktadır. Kişiye düşen görev nefesine hâkim olması, insan olmasının bir gerekliliği olan şehveti helal dairesinde ve helal olan şeyler için kullanması; yani kişinin şehvetinin tutsağı olmamasıdır.²³

"Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük

¹⁷ Cafer Sadık Yaran, *İslam'da Ahlakın Şartı Kaç*, Elif Yayınları, İstanbul, 2005, s.112-113.

¹⁸ İbn Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, Çev. Abdulkadir Şener, Cihad Tunç, İsmet Kayaoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s.26; Yaran, *İslam'da Ahlakın Şartı Kaç*, s.128.

¹⁹ Ahmet Abay, *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.286

²⁰ Musa Carullah, *Hatun*, Otto Yayınları, Ankara, 2014, s.21

²¹ Bayraktar Bayraklı, *Kadın, Sevgi ve Temel Haklar*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2007, s.36.

²² Hüsameddin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, Hü- Er Yayınları, Konya, 2005, s.118.

²³ Abay, s.286.

*duygusunu ve takvasını ilham edene andolsun*²⁴ Ayeti dikkatimizi nefis olgusuna çekmektedir. Nefis, insan kişiliğini oluşturan en temel mekanizma ile birlikte içinde fiziksel, duygusal ve zihinsel aktivitelerinin bir birine bağlı olarak çalıştığı karmaşık yaşam olgusunu ifade etmektedir.²⁵ Böylece Kur'an'ın insan anlayışının bir özeti sayılabilecek olan Şems suresi 7 ve 8. ayetler, insanın ahlâki bakımdan çift kutuplu bir varlık olduğunu, iyilik veya kötülük yollarından dilediğini seçebileceği bir tabiatla yaratıldığını ve onun kurtuluş veya mahvoluşunun bu seçime bağlı bulunduğunu göstermektedir.²⁶ Ancak Yüce Allah, insanı kendi halinde bırakmayıp, onu her haliyle kuşatarak çevresinde bulunan "doğru yol"un delillerini gözlerinin önüne sermiş, azgın arzuların kışkırtıcılığını önünden kaldırıp Hakk'ı gerçek biçimi ile görmesini sağlayan "Kutsal mesajlarla" ile onu desteklemiştir.²⁷ İsmet ve iffet vicdan terazisinin, fuhuş ve rezilet de nefis terazisinin birer kefesidir.²⁸ Hz. Yusuf örneğinde de tamlık edeceğimiz gibi o tabiatında var olan iyiye ya da kötüye eğilimlerinden iyiyi tercih edip, Allah'a sığınmıştır. Nitekim "Onun için kim (elinde bulunandan) verir, Allah'a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik ederse, biz onu en kolay olana kolayca iletiriz."²⁹ Ayeti bu yolu tercih edenlere, Allah tarafından kolaylık sunulacağına işaret etmektedir. Bir başka deyişle insan Allah'a yakınlaşarak O'nun yardımıyla işini kolaylaştırır, Allah'tan uzaklaşmasıyla da kendini rezil rüsva eder. Bu nedenle nefis mücadelesinde, iffet erdemine ulaşmada Allah kulunu asla yalnız bırakmaz, diyebiliriz.

²⁴ Şems, 91/7, 8.

²⁵ Abay, s.283.

²⁶ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, V/566.

²⁷ Seyyid Kutup, *Fi Zilal'il Kur'an*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Lütfullah Bender, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1980, X/492.

²⁸ Erdem, s.119.

²⁹ Leyl, 92/5- 7.

2. Evlilikte İffetin Önemi

Kadın ve erkek yaratılış itibariyle fitri temayüllere sahiptir. Bu temayülleri onları ortak bir payda olan evlilikte buluşturmaktadır.³⁰ Cinsel yönden olduğu kadar, genel çerçevede insani ve ahlaki yönden eşlerin birbirini tamamladıkları, dolayısıyla birbirlerine muhtaç oldukları gerçeğini,³¹ birbirlerini koruyucu, eksilerini artılarına çevirici, kusurları kapatıcı roller biçildiğini göstermektedir. Rab-bimiz Kur'an'da evli erkek için, kale içerisine alınmış, korunmuş anlamında "muhsan", kadın için ise "muhsane" tabirini kullanarak iffet ve namusu korumanın en önemli yolunun evlilik olduğuna işaret etmektedir.³² Kadın ve erkek için ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim şeytan telkinleriyle haram olan kötü eylemlere sevk edebilmektedir. Bu nedenle gayri meşru ilişki yasaklanarak, cinsel ihtiyaçların giderilmesi nikâh yoluyla sağlanmaktadır. Bir kadınla bir erkeğin ilişkisi ancak nikâh yolu ile helal olmaktadır. Çünkü nikâh kadın ve erkeğe bir takım sorumluluklar yüklemektedir.³³ Sorumluluğu olmayan cinsel özgürlük, yani kadın ve erkeğin dilediği kadın ve erkekle serbestçe cinsel ilişkide bulunması, sonra da sanki hiçbir şey yokmuş gibi ayrılıp, başka kimselerle cinsel yakınlığa girmesi İslam tarafından kabul edilebilen bir husus değildir.³⁴ Bu sorumsuzluğun önü alınamaz problemleri beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Başiboş ve amaçsız yaratılmayan insan, hem kendinden hem de ailesinden sorumlu tutulmaktadır.³⁵ Bu nedenle doğru tutum ve davranışta bulunulması gerekmektedir.

Kur'an'da evliliğin kişiyi fuhuştan uzaklaştırdığına işaret edilmektedir.³⁶ Bu yüzden her türlü evlilik dışı ilişki zina kabul edi-

³⁰ Bakara, 2/187.

³¹Mustafa Öztürk, *Cahiliye'den İslamiyete Kadın*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015, s.203.

³² Çelik, s.26; Nisa, 4/24, 25.

³³ Bakara, 2/228.

³⁴ Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, Ankara, 2006, s.74.

³⁵ Tahrir, 66/6.

³⁶ Nur, 24/33.

lır ve suçtur.³⁷ Çünkü zina fuhuş toplumun yapısını bozan ahlak dışı eylemlerdir. Kadın ve erkeğe maddi ve manevi zararlar vermektedir. İslam zina ve fuhuşu yasaklayarak aile ve toplumun yapısını sağlamlaştırmakta ve güvence altına almaktadır. Böylece ihtiyaçlar meşru yollarla giderilmiş olmaktadır. Kur'an'da özellikle eşler arası uyum noktasında iman ve iffet vurgusu yapılmaktadır.³⁸ Evlilikte güven ve sadakat için iman ve iffet aranan özelliklerdir. Her iki tarafın da aile kurumunu zedeleyecek ahlak dışı davranışlarda bulunması engellenmekte ve sağlıklı nesillerin yetişmesine katkı sağlanmaktadır.

3. Müfessirlerin Erkeğin İffetine Bakışı

Hz. Yusuf kıssası Kur'an'da müstakil olarak ele alınan tek kıssadır. Kıssaların en güzeli olarak nitelendirilmektedir.³⁹ Hz. Yakup'un bir baba olarak oğullarıyla ilişkisi, Hz. Yusuf'un bir oğul ve kardeş olarak babası ve kardeşleriyle ilişkisi, aynı zamanda Hz. Yusuf'un köle olarak satın alındığı Mısır Azizi'nin evinde yaşadıkları doğru mesajlar almak için büyük öneme sahiptir. Kur'an'ı ifade ile Yusuf ve kardeşlerinde hakikati arayıp soranlar için ibretler vardır.⁴⁰ Biz burada Hz. Yusuf'un bir erkek olarak, kendisine meyleden ve ondan murat almak isteyen Aziz'in karısı karşısında nasıl bir yol izlediğini, nasıl bir sorumluluk üstlendiğini iffet kavramı üzerinden tavsif etmeye çalışacağız. Nitekim Hz. Yusuf bu kıssada iffetiyle örnek olarak gösterilmiştir. Müfessirlerin öncelikle Hz. Yusuf üzerinden erkeğin iffetine yaklaşımını ortaya koymaya çalışacağız.

Kur'an'da Hz. Yusuf'un kuyuya kardeşleri tarafından terk edilmesinin ardından bir kervanın geldiği, su almak için kovanını kuyuya salan sucunun Hz. Yusuf'u bulduğu ve bunun için sevindiği, sonrasında ticaret malı olarak saklanıp, ucuz bir fiyata Mısırlı bir

³⁷ En'am, 6/151; İsrâ, 17/32; Nur, 24/15.

³⁸ Maide, 5/5; Nur, 24/3, 26.

³⁹ Yusuf, 12/3.

⁴⁰ Yusuf, 12/7.

kişiye satıldığı bildirilmektedir.⁴¹ Mısır'da onu satın alan kişi Mısır'ın azizi, veziridir.⁴² Hz. Yusuf'u satın alan kişi onun iyi bir karakter taşıdığına farkına varmış ve hanımına da ona iyi bakmasını öğütlemiştir.⁴³ Ancak yerleştiği bu evde onu büyük bir sınav beklemektedir. Evin hanımı gönlünü Hz. Yusuf'a kaptırmış ve ondan arzuladığı şeyi almak istemiş, kapıları kilitleyerek, "Haydi gelsene!" demiş, Hz. Yusuf ise onu reddederek böyle bir şeyden Allah'a sığınmıştır. "O, benim rabbimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler."⁴⁴ İfadesini kullanmıştır. Müfessirlerin çoğu ayette geçen "rabbi" kelimesini kadının kocası için "efendi" anlamında kullanıldığını ifade etmektedir.⁴⁵ Buna göre ayetin anlamı şu şekildedir: "Efendim bana pek cömert davrandı, bakıp, gözetti. Bana iyiliklerde bulundu. Bu durumda onun hanımıyla zina etmek gibi yakışsız ve hayâsız bir işi nasıl işler nasıl nankörlük yaparım?" Ancak Mevdudi diğer müfessirlerin aksine ayetin bu şekilde tercüme ve tefsirine şiddetle karşı çıkmakta ve bu durumu şu şekilde izah etmektedir: "Her ne kadar Arapçada "rabb" kelimesinin bu anlamda kullanılışı cari ise de, iki yeter sebepten dolayı burada başka anlamda kullanılmış olmalıdır. Bir kere, Allah'tan başkasını dikkate alarak günahattan çekinmesi bir peygamberin izzetine yakışmaz. İkincisi, bir peygamberin Allah'tan başka biri için "rabbim" kelimesini kullanması hakkında Kur'an'da tek bir örnek yoktur. Hz. Yusuf'un (a.s) ilerideki 41, 42 ve 50. ayetlerde Rabbinin Allah olduğunu söyleyerek mesajını saflaştırdığını ve kendi itikadıyla Mısırlılarınkini birbirinden ayırdığını görüyoruz. Diğer insanlar onların rabbleri olabiliyor iken, Hz. Yusuf'un Rabbi yalnızca Allah'tı. Dolayısıyla ayete başka bir zaviyeden

⁴¹ Yusuf, 12/19-21.

⁴² İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, İstanbul, 2009, VIII/4046.

⁴³ Kutup, VI/242; Yusuf, 12/20.

⁴⁴ Yusuf, 12/23.

⁴⁵ Vahidi, *El-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Beyrut, 1995, I/543; İbn Kesir, VIII/4047; Kurtubi, *el-Cami'u li Ahkami'l-Kur'an*, çev. M.Beşir Eryarsoy, Buruç Yayınları, İstanbul, 2003, IX/252; Fahreddin er-Razi, *Mefatihul Gayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2013, XIII/200.

*bakmak gerekir. "Rabbî" kelimesi aynı zamanda "Rabb'im" demek olduğuna göre Hz. Yusuf (a.s) "Allah"ı kastetmiş olmalıdır. Hem sonra neden itikadına ters bir anlamı ihtiva edecek şekilde "efendim" demek istemiş olsun?*⁴⁶ Bize göre de bu görüş daha isabetlidir. Çünkü ayetin devamında Hz. Yusuf zalimlerin asla kurtuluşa eremediğini ifade etmiştir. Hz. Yusuf'un "zalimler" sözü ile "zina edenler kastettiği, çünkü zina edenlerin kendilerine zulmetmiş oldukları söylenmiştir.⁴⁷ Zira, döşeğe karşı hainlik, iyiliğe karşı kötülük, ihsana nankörlük zulümdür.⁴⁸ Hz. Yusuf burada bu davranışın günah olduğunun bilincindedir. Rabb'inin kendi üzerindeki nimetlerini hatırlayarak bu kötü davranıştan uzak kalmasını bilmiştir. Ayrıca sonraki ayetlerde detaylı bir şekilde açıklayacağımız Hz. Yusuf'un görmüş olduğu burhanın da "Allah korkusu" anlamında kullanıldığı bu görüşümüzü desteklemektedir. Şu halde Hz. Yusuf'un her anında bu korkuyu içerisinde taşıdığını söyleyebiliriz.

Ayetin devamı şu şekildedir: *"Andolsun kadın ona istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yusuf da ona istek duyacaktı. Biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlase erdirilmiş kullarımızdandı."*⁴⁹ Tam da burada müfessirler bu iki ayeti açıklamak için sayısız rivayete yer vermişlerdir. Hz. Yusuf'un Allah'tan istediği sığınma, O'nun itaatine şüphe duymadan götüreceği sebebi kendisi için yaratmasını ve kalbinde günaha götürebilecek şeyleri gidermesini istemesi anlamındadır.⁵⁰ Bayraklı'ya göre Hz. Yusuf'un Allah'a sığınması şunu ifade etmektedir: Cinsel içgüdünün etkisinden kurtulmak, insan gücünü aşmaktadır. Akıl ve irade devre dışı kaldığından cinsel ahlakı korumak imkânsız hale gelmektedir. Yüce Allah'ın müdahalesi sayesinde böy-

⁴⁶ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, II/422.

⁴⁷ Razi, XIII/200.

⁴⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yayınları, Sad. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay, Ankara, 2015, V/210.

⁴⁹ Yusuf, 12/24.

⁵⁰ Razi, XIII/201.

le bir tekliften kurtulmak mümkün olacaktır.⁵¹ Şu halde burada Yüce Allah'ın müdahalesi olmadan iffetli ve namuslu olmanın çok zor olduğu baştan vurgulanmak istenmiştir. Hâlbuki sadece cinsel ahlakı korumak için insanlar Allah'a sığınmazlar. Her durumda Allah'ı hatırlayıp, O'ndan yardım isterler. Allah da kulunun çağrısını kim olursa olsun karşılıksız bırakmaz. Bir kısım müfessirler de bu düşünceye sahip olmalı ki bir sonraki ayeti "Allah'ın burhanını görmemiş olsaydı, Yusuf da ona istek duymuştu." şeklinde anlamışlardır. Ayette geçen burhan ve meyil kelimelerini gereğinden fazla yorumlama ihtiyacı hissetmişlerdir. Tefsirlerde Hz. Yusuf'un gördüğü burhan ve onun meyiletmekten kastı ile ilgili rivayetler bir hayli mevcuttur. Öncelikle bu burhan ve meyilden kastedilen ne idi? Müfessirler bundan ne anlamışlar? Bunları ortaya koymaya çalışarak müfessirlerin Hz. Yusuf'un iffetine yaklaşımlarını gözler önüne sermeye çalışacağız.

Taberi tefsirinde hemen hemen burhan ve meyille ilgili bütün rivayetleri zikretmektedir. Rivayetlerin neredeyse tamamında Hz. Yusuf'un meyli ile ilgili onun kadının yanına uzandığı, elbisesini çıkarıp, bir rivayete şalvarını çözüp, bir erkeğin karısının yanına oturduğu gibi ona yaklaştığı vb. durumlar ifade edilmektedir.⁵² İbn Kesir ve Razi de tefsirlerinde Hz. Yusuf'a suç isnad eden rivayetlere yer vermiş, ancak bunun asılsız olduğunu delilleriyle ifade etmişlerdir.⁵³ Özellikle Razi, Vahidi'nin tefsirinde Hz. Yusuf'un da kadını arzuladığını, Hz. Yakup'un parmağını ısırıp, günahkârların işini mi yapıyorsun, sen nebilerdensin şeklinde Hz. Yusuf'u uyarması üzerine onun günaha bulaşmadan kadını terk edip, kapıya yöneldiği ifadesini⁵⁴ kabul etmemiştir. İbn Kesir ise Hz. Yusuf'un temiz olduğuna dikkatleri çekerek, Allah'ın da buna Yusuf suresi 24. ayette "kö-

⁵¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2013, IX/400.

⁵² Taberi, *Cami'ul Beyan an Te'vili ayi'l Kur'an*, Beyrut, trs., V/229-231. ayrıca benzer rivayetler için bkz. Maverdi, *En-Nüketi ve'l -Uyun Tefsiru'l Maverdi*, Beyrut, trs., III/23-25.

⁵³ İbn Kesir, VIII/4051, 4056; Razi, XIII/202, 203.

⁵⁴ Vahidi, I /543.

tülüğü”, “fuhşu” ondan uzaklaştırmak, “O, bizim kullarımızdandı”, ihlusa erdirilmiş” kelimeleri ile dört kere şahitlik ettiğini söylemektedir. Onun kadına yönelmek gibi bir davranışta bulunmadığını ısrarla savunmaktadır. Meyletmek kelimesini üç şekilde açıklamaktadır: 1) Hz. Yusuf kadını kendinden uzaklaştırmaya, onun bu kötü fiili işlemesine mani olmaya meyletmiştir. 2) Allah Hz. Yusuf’un şehvetini, meyil olarak tabir etmiştir. 3) Meyletmek içinden geçirmek manalarına da gelebilir.⁵⁵ Kurtubi de Hz. Yusuf’un meyli ilgili rivayetlere yer vermiş, Hz. Yusuf’un zindana atılmasını onun kadına meyletmesi dolayısıyla temizleme sebebi olarak görmüştür.⁵⁶ Burada şu hadise yer verilmiştir. “*Kulum bir günah işlemeyi içinden geçirip de işlemezse, ona bir iyilik olarak yazılır. Kulun işlemeyi içinden geçirdiği günahı terk etmesi sebebiyle ona bir iyilik olarak yazılıyorsa, o halde böyle bir durumda günah yok demektir.*”⁵⁷ Hz. Yusuf ‘ta fiili bir hareket asla gerçekleşmemiştir. Şayet ondan böyle bir kusur sadır olsaydı tevbe etmesi gerekirdi ve Allah’ın ayetin devamında onu övmesi düşünülemezdi.⁵⁸ Zuhayli ise ayette geçen *levla* (olmasaydı) kelimesine dikkatleri çekerek, bu kelimedden anlaşılan mananın Hz. Yusuf’un kalbinde Allah korkusu olduğu için böyle bir şeyi asla arzu etmediği şeklindedir. Çünkü “*levla*” kelimesi bir şeyin meydana gelmesi imkânsız olduğunda kullanılmaktadır.⁵⁹ O halde ayetten anlaşılan “*Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yusuf da ona istek duyacaktı.*” şeklindedir.

Bir diğer husus tefsirlerde geniş yer bulan Hz. Yusuf’un gördüğü burhanla ilgili rivayetlerdir. Hz. Yusuf’un Hz. Yakup’u gördüğü ve parmağını ısırıldığı, “ey Yakup’un oğlu zina edip de tüyü dökülen bir kuş gibi olma” diye semadan bir ses işittiği ya da Cebrail’i

⁵⁵ İbn Kesir, VIII/4053, 4054.

⁵⁶ Kurtubi, IX/ 283. Hz. Yusuf’un meyli ile ilgili rivayetler için bkz. Kurtubi, *el-Cami’u li Ahkami’l-Kur’an*, IX/254-256.

⁵⁷ Kurtubi, IX/256.

⁵⁸ Razi, XIII/204.

⁵⁹ Vehbe Zuhayli, *Tefsirü’l Münir*, çev. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız, Bilimevi Basım Yayınları, İstanbul, 2005, VI/474.

gördüğü vb. durumlar ifade edilmektedir.⁶⁰ Bu rivayetlerden Hz. Yusuf'un Allah'ın delilini görmemiş olsaydı, kadına hayır diyemeyeceği anlaşılmaktadır. Bu da Hz. Yusuf'u kadın karşısında aciz bir konuma düşürmektedir. Ne Kur'an'da ne de hadiste geçmeyen bu sözlerin tefsir kitaplarında yer alması abesle iştigaldir. Hiç kimsenin işine yaramayacak bu rivayetlere yer verilmesinin Hz. Yusuf'un iffetli kişiliğine gölge düşürdüğü kanaatini taşımaktayız. Seyyid Kutup da bu türden rivayetlerin aktarılmasını eleştirmiş, tüm bunların bir yamalamadan, bir uydurmacadan öteye geçmediğini ifade etmiştir. İşaret ya da burhanın Allah'ın kulları için şeriatında belirlediği ilkelere başka bir şey olmadığı üzerinde durmuştur.⁶¹ Hz. Yusuf Peygamber'in içinde doğan Allah korkusu ve köklü imân nurudur ki, onu kalp gözüyle görmüştür.⁶² Nitekim Yusuf suresi 24. ayette Allah Teâlâ, Hz. Yusuf'un bu imtihandan başarıyla geçtiğini, ihlaslı kullardan olduğunu, kötülük ve fuhuştan uzaklaştırıldığını açıkça ifade etmektedir. Eğer insani zaafının hilafına davranmaya güç yetiremeyecekti, Allah hemen kendisine vahiy indirir ve onu doğru yola sokardı.⁶³ Bu vahiy de elbette ki Kur'an'da yerini alırdı. Burada Hz. Yusuf bu sınavı başarmış, kadına meyletmekten Allah'a sığınmış, takvalı duruşuyla tüm insanlığa örnek olmuştur. Ancak bu tavır onun erkeklik hissini eksikliğinden veya gücünün zayıflığından kaynaklanmamaktadır.⁶⁴ Samimi bir şekilde Allah'a teslimiyeti nedeniyledir. Said Şimşek de Hz. Yusuf'un bu kötü davranıştan uzak durmasının nedenini onun samimiyetine bağlamıştır. Burada herhangi bir olağanüstülük aranmaması gerektiğine vurgu yapmıştır.⁶⁵ Bir hadiste, Allah'ın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bir

⁶⁰ Taberi, V/232; Vahidi, I /543; Maverdi, III/25, 26; İbn Kesir, VIII/4055; Razi, XIII/210; Kurtubi, IX/254; Mevdudi, II/424.

⁶¹ Kutup, s.249, 250.

⁶² Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul, trs., VI/2945.

⁶³ Mevdudi, II/424.

⁶⁴ Kamil Yaşaroğlu, *Hz. Yusuf'un Çağımız İnsanına Model Olabilecek İffet Ahlakı*, Din ve Hayat İstanbul Müftülüğü Dergisi, 2013, Sayı: 19, s.46.

⁶⁵ Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012, III/22.

günde Allah'ın kendi gölgesinde gölgelendirdiği yedi kimseden biri olarak kendini, soylu güzel bir kadının nefsinin tatmin için davet ettiği, "Ben, Allah'tan korkarım" diyen adam zikredilmiştir.⁶⁶

Kanaatimizce bu kelimelerin üzerinde bu denli yoğunlaşmalarının nedeni, Hz. Yusuf'un bir erkek olarak böyle bir kadının karşısında durmasını imkânsız olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Müfessirlerin kendi kadın algılarını yorumlarına yansıttıkları kanaatini taşımaktayız. Çünkü kadının güzellik, mal ve makamca üst düzeyde olmasının, erkeğin meyletmesine neden olacağını, ancak açık bir işaretle bu duruma karşı koyabileceğini açıklama gayreti içine girdikleri görülmektedir. Oysaki Allah'a itaat etme, onu görüyormuşçasına hareket etme yani Allah korkusunun bu tür çirkin davranışlardan insanı alıkoymasını müfessirlerin anlattıkları kadar zor olmasa gerekir. Bize göre de burhandan kastedilen Allah korkusudur. Yazır ise tefsirinde birçok müfessirin aksine ayetleri yorumlarken kadınları genellemeye yönelik bir atıfta bulunmamış, onları ayartıcı bir figür olarak görmek yerine sözü hep Hz. Yusuf'un iffetine bağlayarak tamamlamıştır. Ona göre, Hz. Yusuf'un kadının arzu ve isteğini yerine getirmeye yönelik her türlü iç ve dış faktörler tamamlanmış, müsait bir ortam varken, bu durumda bile Allah'ın işaretini görmesi, onun ahlaki yüceliğini, olgunluğunu göstermektedir. Aynı şekilde o da Hz. Yusuf'un kadının arzu ve niyetine uymasının, erkeklik duygu ve kuvvetinin eksikliği gibi fizyolojik bir eksiklikten kaynaklanmadığına dikkat çekmiştir. Aksi halde Hz. Yusuf'un iffetinin ve namuslu davranmasının büyük bir anlamı olmayacağını ifade etmiştir.⁶⁷

Hz. Yusuf ahlakıyla, kadın karşısında duruşuyla Allah katında yüce bir makama ermiştir. O, kadının çirkin teklifini reddederek, Allah'a sığınmıştır. Bu kötü fiili yapmaktansa zindanda kalmayı ter-

⁶⁶ Buhari, Muhammed b. İsmail, es- Sahih, Kıtábü'l Ezan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 36. Bab, Cilt:I, s.161

⁶⁷ Yazır, V/210

cih etmiştir.⁶⁸ Bunun nedeni Hz. Yusuf'un iffetini koruma isteğidir. Allah da onun duasını kabul edip, onu bu durumdan kurtarmıştır.⁶⁹ Servet, şöhret, makam ve şehvet günümüz müminlerinin en büyük imtihanlarından biridir.⁷⁰ Şu halde bir mümin böyle bir imtihanla karşı karşıya geldiğinde, Hz. Yusuf gibi imtihanı başarıyla geçebilme gücüne sahiptir. Namus ve şeref, sadakat ve bağlılığın, edep ve terbiyenin Allah korkusuyla birleşip bütünleştiği yerde, kimsenin onu bozmaya, saptırmaya herhalde gücü yetmez.⁷¹ Kişi, Allah'ın yardımıyla, iradesine sahip çıkarak bütün kötülüklerin üstesinden gelir. Erkeklerin Hz. Yusuf'tan örnek alması gereken özelliği onun iffeti, namusu ve Allah korkusudur. Ayrıca kadın hangi şartlarda bulunursa bulunsun, erkek insani zaafına sığınma gereği duymamalıdır.

Mevdudi, dikkatleri farklı bir noktaya çekerek, Yusuf'un kendisini günaha davet eden kadını reddetmesinin nedenini, onun göçebe hayatında kazandığı temiz karakterini Kenan'da edinmesine ve İbrahimi gelenek içindeki iman ve ahlakla donanmış olmasına bağlamıştır.⁷² "Yusuf'un kalbinde dini terbiye olmasaydı, o da meylederdi." demek, erkekleri ancak dini terbiye ve vicdanın emri muhafaza edebilir, demektir.⁷³ Burada erkekte bulunması gereken dini terbiye büyük önem arz etmektedir. Gözü namahremden korumak insana bir iman ve ibadet lezzeti tattırır.⁷⁴ İyi ailelerde yetişmiş insanlar tıpkı Hz. Yusuf gibi ailesinden ne kadar uzakta yaşarsa yaşasın tek başına kalsa bile anne babasından öğrendiği doğru tutum ve davranışları hayatında uygulayacak, başına gelebilecek tehlikelerden kendisini koruyabilecektir. Bu nedenle ebeveynlerin evlatlarını dini ve ahlaki konularda bilhassa helal ve haram hususunda iyi bir eğitim vermeleri gerekmektedir. Nasıl ki yeni yetişecek neslin

⁶⁸ Yusuf, 12/33.

⁶⁹ Yusuf, 12/34-35.

⁷⁰ Yaşaroğlu, s.47.

⁷¹ Yıldırım, VI/2951.

⁷² Mevdudi, II/422

⁷³ Carullah, s.106.

⁷⁴ Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1965, s.185.

kalitesi ilme dayalı, ciddi bir terbiyeye bağlıysa, milletin geleceği de neslin kalitesine bağlıdır.⁷⁵ Zira Hz. Yakup ölüm döşegindeyken bile oğullarının kalbine tevhid inancını yerleştirmek için nasihatlerde bulunmaya devam etmiştir. Hz. Yakup'un oğullarına bir başka nasihati Bakara suresi 133. ayette şu şekilde geçmektedir: “Yoksa siz Yakup’un, ölüm döşeginde iken çocuklarına, “Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?” dediği, onların da, “Senin ilahına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilahı olan tek bir ilaha ibadet edeceğiz; bizler O’na boyun eğmiş müslümanlarız.” dedikleri zaman orada hazır mı bulunuyordunuz.” Ancak burada sadece iyi aile terbiyesi almış insanlar bu kötü davranıştan kendini alıkoyabilir, diğerleri bu suçu işleyebilir anlamı da çıkarılmamalıdır. Ailesinden iyi bir eğitim almamış ya da aile ortamında yetişmemiş bir birey de içinde var olan Allah korkusuyla iradesine hâkim olabilir.

Ayetlerin tefsirinde Hz. Yusuf’un günahı neredeyse işlediği hissini uyandıran ifadeleri inceledik. Bu ifadeler peygamberin şan ve şerefine uygun görünmemektedir. Sonuç olarak peygamberler tutum ve davranışlarıyla insanlar için örnektirler. Peygamberlere has ismet sıfatı vardır. Ancak ismet bazılarının zannettiği gibi sadece iyilik ve taat olan şeyleri yaptıran, günah olan şeyleri de işletmeyen bir sıfat değildir.⁷⁶ Allah peygamberi taate zorlamadığı gibi günah işlemekten de alıkoymaz. Ne var ki ismet Allah’ın bir lütfu olduğu için, potansiyel anlamda uyarı, denetim, gözetim altındaki peygamber, hür iradesiyle aktif bir biçimde hep hayra ve iyiliğe yönelir, kötülükten kaçınır.⁷⁷ Eğer kasıd ve iradesi olmaksızın kendisinde bir hata vuku’ bulacak olursa Cenab-ı Hak onu uyarır, kınar; bu hususta peygamberini kendi halinde bırakmak şöyle dursun onu uyarmayı geciktirmez.⁷⁸ Şu halde peygamberlerde ismet sıfatının

⁷⁵ İbrahim Canan, *Aile İçi Eğitim*, Işık Yayınları, İstanbul, 2013, s.226.

⁷⁶ Ahmet Lütfi Kazancı, *İslam Akaidi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s.117.

⁷⁷ A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s.245.

⁷⁸ Nureddin es- Sabuni, *Maturidiyye Akaid*, Çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2000, s.114.

bulunması, onları sorumlu olmaktan alıkoymamaktadır. Hz. Yusuf'a isnad edilen rivayetler de Kitab-ı Mukaddes kaynaklıdır ve Hz. Yusuf'un iffetine gölge düşürmektedir. Bir yanda hayâ ve takva duygusundan soyutlanmış, şeytanın ve nefsinin esiri olmuş bir kişilik, diğer yanda kendisi için hazırlanan bu iffetsiz kişilik karşısında, Allah'ı hatırlayıp ancak O'na sığınarak bu fiilden uzak kalacağını bilen şuurlu iffetli bir kişi olan Hz. Yusuf vardır. O, erkeklere bu iffetli tutum ve davranışıyla yol gösterici bir model oluşturmaktadır. Müfessirlerin büyük kısmının en çok bu modelik üzerinde durmaları, mesajlarını aktarmaları gerekirken, burhan ve meyil üzerinde yoğunlaşmalarının, durumu dallandırıp budaklandırarak muhatabı almak istediği mesajdan uzaklaştırdığı kanaatini taşımaktayız.

4. Müfessirlerin Kadının İffetine Bakışı

İffet denilince akla ilk olarak kadın gelmektedir. Kadının namus ve onurunu koruması gerektiğine inanılmaktadır. İffet ile ilgili tartışmalar hep kadın üzerinden yapılmaktadır. Müfessirler Hz. Yusuf olayında da olup bitenleri açıklama yoluna giderken ayetleri kadın üzerinden genelleşici bir üslupla ele almayı tercih etmişlerdir. Ayetlerde kadının Hz. Yusuf'u istemesi, Hz. Yusuf'un reddetmesi ve ikisinin kapiya koşması, akabinde kadının Hz. Yusuf'un gömleğini arkadan yırtması, şahitlerin de tanıklığıyla Hz. Yusuf'un suçsuz olduğunun anlaşılması ifade edilmektedir.⁷⁹ Bunun üzerine kocasının kadına "Şüphesiz bu, siz kadınların tuzağıdır. Şüphesiz sizin tuzağınız büyüktür."⁸⁰ İfadesini kullanması müfessirlerce çok farklı değerlendirilmiştir.

Kadının şeytandan daha mahir, daha etkileyici olduğu açıklanmıştır.⁸¹ Kurtubi ayyette bu sözleri söyleyenin hileyi "büyüktür" ile nitelendirmesini, içine düştükleri yanlışlıklardan kurtulmak için giriştikleri fitne ve hilelerin büyüklüğünden dolayı olduğunu ifade

⁷⁹ Yusuf, 12/ 23-27.

⁸⁰ Yusuf, 12/28.

⁸¹ Beydavi, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Daru'l-Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 2003, I /481.

etmektedir. Akabinde Mukatil b. Süleyman Ebu Hureyre'den gelen bir rivayetle Rasûlullah'ın şöyle dediğini nakleder: "*Hiç şüphesiz kadınların hilesi, şeytanın hilesinden daha büyüktür.*" Aynı zamanda buna delil olarak da Nisa suresi 76. ayetindeki "*Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır*" ifadesine yer vermiştir.⁸² Kurtubi'nin Yusuf suresi 28. ayeti Nisa suresinde konuyla ilgili olmayan ayetle irtibatlandırarak, kadının hilesinin şeytanın hilesinden büyük olduğunu ifade etmesi son derece gariptir. Ancak devamında "*Ey Yusuf! Sen bundan sakın kimseye bahsetme. (Ey kadın) sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen günah işleyenlersin.*"⁸³ ayetinde geçen "Günahkârlar" kelimesini yorumlarken bir önceki açıklamasıyla bir zıtlık içerisine düşmektedir. Buradaki; "Günahkârlar" kelimesinin müzekker çoğul olarak kullanılmasına dikkat çekmektedir. Müennes çoğul kullanmayışının sebebini, aynı zamanda hem erkek, hem de dişilerden haber vermeyi kastettiğinden dolayı olduğunu ifade eden Kurtubi, manasının, sen günahkâr insanlardansın yahut günahkârlar topluluğundansın, şeklinde olduğunu belirtmektedir. Bu görüşünü Neml, 27/43 ile Tahrim, 66/12 ayetleriyle örneklendirmektedir.⁸⁴ Şu halde Kurtubi'nin ifadesine göre tüm kadınların hilesi şeytanın hilesinden büyükse ve bu günahkâr davranışta kadın ön plandaysa; '*sen günahkâr topluluğundansın*' ifadesinde de müennes sigasının kullanılması gerekmez miydi? Demek ki kadın olsun, erkek olsun ayırt edilmeksizin kim günah işlerse o günahkâr topluluğa ait olarak kabul edilmektedir.

Kurtubi'nin kendi kadın algısından hareketle Yusuf suresi 33. ayetini de bir genelleme içerisine girerek yorumladığı görülmektedir. O, Hz. Yusuf'un '*O kadınların tuzaklarını benden savmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum.*' İfadesinde yer alan kadın-

⁸² Kurtubi, IX/265.

⁸³ Yusuf, 12/29.

⁸⁴ "*Daha önce Allah'tan başka taptığı şeyler ona engel olmuştu. Çünkü o inkâr eden bir kavimdi.*"; "*Allah bir de iffetini sapasağlam koruyan ve bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulayan İmran kızı Meryem'i de örnek gösterdi. O da itaat edenlerdendi.*"

lardan kastedilenin, efendisinin karısı ve beraberindeki topluluk olduğunu belirtmektedir. Ancak bir ekleme yapmaktan kendini alamayarak bunun bütün kadınların tuzağı olarak anlamının daha makbul olacağını bildirmektedir. Müfessirin kadınları bu kadar hilekâr, tuzak kuran, şeytanı bile alt eden şeklinde görmesinin nedeni, kanaatimizce ön yargıdır. Kulluk ve sorumluluk açısından kadın ve erkek arasında eşitsizlik söz konusu olmadığı gibi, “insan-ı kâmil” olma yolculuğunun sonuçları, mükâfatı ve ahiret hayatı açısından da kadın erkek arasında hiçbir fark söz konusu değildir.⁸⁵

Fahredden Razi mezkûr ayeti yorumlarken ‘Kadın Fendinin Özelliği’ şeklinde bir başlık açarak, bu başlık altında kadın fendinin erkeğin fendinden fazla olduğunu açıklamaktadır. İnsanların yaratılışının, melekler, gökler ve yıldızlarınkine nispetle zayıf ve dayanıksız olduğunu belirterek, kadınların fendinin de beşerin fendine nispetle daha büyük olduğunu ifade etmektedir. Kadınların bu konuda erkeklerde bulunmayan ar ve utanç doğuran hile ve tuzakları olduğunu söylemektedir.⁸⁶ Razi, bu tuzakların neler olduğunu bildirmemektedir. İfadelerinde beşer yerine konulmayan bir kadın figürü açık bir şekilde görülmektedir. İbn Kesir de bu düşünceye sahip olduğunu belirtmekte, tefsirinde Razi’nin ifadelerini aynen nakletmektedir.⁸⁷ Acaba kadın insan olarak nitelendirilmiyorsa, onu hangi tür içerisinde kabul etmek gerekir?

Zuhayli, kadınların içinde buldukları tehlikeden kurtulma hususunda başvurdukları hileleri ve fitnelerinin dehşeti sebebiyle kadınların tuzaklarının büyük olduğunu belirterek, Mukatil’in Ebu Hureyre'den naklettiği “Kadınların tuzağı şeytanın tuzağından daha büyüktür.” hadisini eklemiştir. Ayrıca Kurtubi gibi o da Nisa suresi 76. ayetteki “Şeytanın tuzağı zayıftır.” İfadesi ile bu ayette geçen “Doğrusu siz kadınların tuzağı büyüktür.” ifadesini karşılaştırarak,

⁸⁵ Hüseyin Hatemi, *Modern Mahrem ve İslam’ın Kadına Bakışı*, İslami Araştırmalar, 1997, Cilt: X, Sayı: 4, s.313.

⁸⁶ Razi, XIII/216.

⁸⁷ İbn Kesir, VIII/4062.

Allah'ın mezkûr ayeti doğruladığını kanıtlamak istemiştir.⁸⁸

Bayraklı ise, Aziz'in karısına söylediği sözü tarihi bir olgu olarak nitelendirmekte ve zihnindeki kadın profilini bizlere bir kez daha yansıtmaktadır. Kadının cinsel içgüdüğü kabardığı zaman çok güçlü, yaman ve büyük tuzaklar kurabildiğini, bu tuzaklara çok büyük erkeklerin düşüp onurlarını kaybettiklerini dile getirmektedir. Böyle kadınların özellikle de evli olanların tuzaklarından kurtulmanın çok zor olduğuna dikkatleri çekerek, Hz. Yusuf'un da böyle bir tuzaktan kurtulma sebebini Allah'ın merhameti ve deliline bağlamaktadır. Durumu şu şekilde özetlemektedir: "Kadının fendi herkesi yendi." Kadınlar öyle ihtirash, öyle güçlü varlıklar ki hangi erkek olursa olsun çağrısını reddedemiyor, karşısında duramıyor(!) Şayet Hz. Yusuf akıl ve iradesini kullanamadıysa, bu tuzağa neredeyse düşecekse, Yüce Allah niçin Hz. Yusuf'un iffetli oluşuna vurgu yapmaktadır? Bayraklı, Yusuf 21 ve 22. ayetlerinde muhsin, "güzel işler üreten"; muhlis de "kötülüklerden ve fuhuştan uzak duran" anlamındaki iki sıfatın Hz. Yusuf'un sıfatları arasında yer aldığını, davranış, ahlak ve ruhsal olgunluk açısından örnek teşkil ettiğini söylemektedir. Ancak sonrasında Hz. Yusuf'un iffetli, namuslu oluşuna dikkat çekmesi yerine kadın karşısında aciz bir erkek modeli çizmesi manidardır. O bu ayetlerden çıkardığı sonucu şöyle açıklamaktadır: "Yüce Allah bunları bize anlatırken, gelecek nesillere Hz. Yusuf'u tanıtmak amacıyla değildir. Amaç, cinsel içgüdüğünün kabarması ile akli ve iradeyi nasıl devre dışı bıraktığını ve insan ilişkilerini nasıl kirlettiğini öğretmektir. Bu örnekle Yüce Allah, iffetli ve namuslu olmanın ne kadar zor olduğunu bütün dünya gençliğine Hz Yusuf modeli ile anlatmaktadır."⁸⁹ Cinsel istek ve arzunun insan tarafından bertaraf edilmesinin mümkün olmadığını açıklamaya çalışan Bayraklı, kadına karşı bu arzunun zararlı olduğuna dair bir cümle kurmaması dikkat çekicidir. Bundan önceki ayetlerde kadının Hz. Yusuf'a yönelik çağrısının fizik kanunlarına aykırı olduğunu, insa-

⁸⁸ Zuhayli, VI/482.

⁸⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, IX/399-407.

nın doğası gereği Hz. Yusuf'un kadına saldırmaması(!) gerektiğini, kadının erkeği ayartmasının, erkeğin peşine takılmasının normal dışı bir hareket olduğunu şöyle izah etmektedir: “Fizik kanunundan gelen psikolojik kanuna göre erkeğin vücudu (-) elektron, kadının vücudu (+) elektron yüklüdür. (+) elektron hareket etmediğinden dolayı, daima (-) elektron olan erkek kadına doğru hareket eder. Burada bu kural değişmiş ve ahlaken bozulmuş kadın, erkeğe doğru hareket emektedir.”⁹⁰ Tam da burada sonraki açıklamalarıyla çelişen ifadeler tekrar başvurduğu görülmektedir. Açıklamalarına göre erkeğin kadın için değil, kadının erkek için cazip olduğu anlaşılmaktadır. Şu halde namuslu ve iffetli bir kadının erkeğe yönelik böyle çirkin yaklaşımlarda bulunması düşünülemez. Bu kadının doğasına aykırıdır. Bu sadece ahlaken bozulmuş kadınlar için geçerlidir. “Siz kadınların hilesi büyüktür” ayetinde, ahlaken bozulmuş kadınların diye bir parantez açmaması, bu durum kadın fitratına aykırıdır şeklinde bir açıklamada bulunmaması ve kadınlarla ilgili bir genelleme ihtiyacı hissetmesi ilginçtir.

Bilmen, kadınların hilesinin büyük olma sebebini, kadınların vaziyetlerinin erkeklerin kalplerinde daha etkili olmasına, onların nefsanî temayüllerini daha çok cezbetmelerine bağlamaktadır. Kadınların erkekler üzerindeki etkisine dikkat çekmekte, kadınların erkeklere nispetle gayri ahlaki hareketlerinin, hilekarane hallerinin kendi haklarında erkeklere göre ar ve hicabı gerektirmektedir. Kadını şeytanla kıyaslayan Bilmen, şeytanın gizlice vesveselerde bulunduğunu, kadının vesveselerinin ise açık bir şekilde yüze karşı olması nedeniyle, onun ruhlar üzerindeki etkisinin daha fazla olduğunu söylemektedir.⁹¹ Yani şeytan gizli kapaklı iş yapar, kadın ise yüz yüze yapar. Hâlbuki bir şeyin gizli yapılması açıktan yapılmasından daha tehlikelidir. Erkeğe yönelik herhangi bir yorum yapılmaması, ar ve hicap duygularının en fazla kadında bulunması ge-

⁹⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, IX/405.

⁹¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, trs., s.1555.

rektiğine dikkat çekilmesi, kadınların güzel bir dini terbiye alması gerektiğine inanılması, kanaatimizce erkek egemen bir zihniyetin ürünüdür. Bu durum erkeği başıboş bırakmakta ve bütün sorumluluğun kadına yüklenmesine davetiye çıkarmaktadır.

Sabuni, ayetteki fiilin orada bulunan kadınlara isnad edildiğini, onların hepsinin açıktan veya işaret yoluyla bu çağrıya ortak olduklarını belirtmiştir.⁹² İlla ki bir genelleme yapılacaksa da tüm kadınlar değil de, o ve onun gibi kadınlar şeklinde yapılması daha isabetli olacaktır. Kadınların geneliyle ilgili olumsuz yorumlar yapılırken, Seyyid Kutup'un ayetle ilgili açıklaması şöyledir: "*Doğrusu bu, o kadınların bir hilesidir. O kadınların fendi büyüktür... Bu tavrı, kanı damarları zorlayacak denli hiddetle doldurabilecek denli böylesi vahim bir olay karşısında ustaca bir vurdumduymazlıktır. Suçu tüm kadınlara genelleyerek, -kadının bu tavrını neredeyse överek- işi bir tür şakaya bağlamaktır. "Sizin komplolarınız yamandır!" cümlesinde söz konusu kadına yönelik olumsuz bir dokundurma yapılmamaktadır. Tam tersine, söz konusu kadının davranışıyla, dişiliğiyle büyük fentler açabilecek denli dört dörtlük, mükemmel bir dişiliğe sahip olduğu ima edilmektedir.*"⁹³ Kutup'un bu durumu çok güzel izah ettiğini görmekteyiz. Birçok müfessirin aksine Aziz'in bu tavrını eleştirmekle, onu vurdumduymaz olarak nitelendirmektedir. Karısı tarafından aldatılan bir insanın tavrı elbette bu değildir. Olayı örtbas etmek, hiçbir şey olmamış gibi davranmak adamın vurdumduymazlığını net bir şekilde göstermektedir. İlginçtir ki adamın bu sözü müfessirlerce uç noktalara taşınmıştır.

Sonuç olarak Bayraklı'nın da ifadesine göre kadın erkeğe doğası gereği yönelmiyorsa kadın erkeğe göre iffet timsali demektir. Arada ahlaki terbiyeden yoksun insanlar çıkabilir. Tabi ki bir de işin zorla yaptırılma boyutu vardır. İffetinden zorla yoksun kılınmış ve fuhuş pazarına sürülmüş kadınların hemen tümünün arkasında,

⁹² Sabuni, *Safvetü't Tefasir*, Çev. Tahric, Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012, III/155.

⁹³ Kutup, VI/252.

O'nun "emeğini" sömüren bir erkek belalı vardır ve fuhuş mafyasının başında olanlar da erkeklerdir.⁹⁴ Şayet kadını şeytanın tuzağı olarak görmek mümkünse, erkeği de aynı şekilde görmek mümkündür. Yine kadının şeytanla özdeşleştirilmesi muhtemelse, erkeğinde özdeşleştirilmesi imkan dahilindedir, diyebiliriz.

Zeki Duman, tam da bu hususta "Kadınlara okuma yazmayı öğretmeyin, öğrenirlerse sevgilerine mektup yazarlar!", "Evden dışarı çıkarmayın, toplumu bozarlar"(!), "Kadınların sesi haramdır"(!), "Süslenmeleri caiz değildir"(!) gibi İslam'la ilgisi olmayan yasalar konularak, güya fitneyi önlemek, namusu korumak gibi bir takım muhayyel düşünceler ve vehme dayalı tehlikeler gerekçe gösterilerek kadınların haklarının gasbedildiğini, bir kısım hadis ve ayetlerin yanlış değerlendirildiğini ifade etmektedir.⁹⁵ Dinin meşrulaştırıcı gücüyle, cinsler arası rol ve işlevlerdeki farklılaşma, değerli sayılan özellik ve rollerin egemen (erkek) cinse, aşağılanan özellik ve rollerin öteki (kadın) cinse atfedilmesini ve bu durumun bir cinsin aleyhine olacak şekilde, toplumsal yapının bütün katmanlarında kurumlaşarak yaygınlaşması sonucunu getirmiştir.⁹⁶ Hayat hakkı, mülkiyet ve tasarruf hakkı, kanun önünde eşitlik ve adaletle muamele, görme hakkı, mesken dokunulmazlığı, şeref ve onurunun korunması, inanç ve düşünce hürriyeti, evlenme ve aile kurma hakkı, özel hayatın gizliliği ve dokunulmazlığı gibi temel haklar bakımından kadınla erkek arasında fark yoktur.⁹⁷ "*Ben erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz.*"⁹⁸ İfadesi kadın ve erkeğe hiçbir ayırım yapmaksızın aynı şekilde muamelede bulunulduğuna işaret etmektedir.

Kur'an'daki ifadelere bakıldığında insanın en şerefli varlık ol-

⁹⁴ Hatemi, s.312.

⁹⁵ M. Zeki Duman, *İslam'da "İnsan" Erkek veya Kadından Önce Gelir*, Eski Yeni: Üç Aylık düşünce Dergisi, 2009, Sayı: 12, s.50, Ateş, s.141-151.

⁹⁶ Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Avrasya Yayınları, Ankara, 2000, s.21.

⁹⁷ Bilgiz, s.73-74.

⁹⁸ Al-i İmran, 3/195; Konu ile ilgi bkz. Bakara, 2/286; Nisa, 4/124; Nahl, 16/97; Ahzab, 33/35.

duğu bildirilmektedir. Bazı hadis kaynaklarında mevcut bir takım rivayetlerde kadının, şeytanın erkekleri yoldan çıkarmak için kullandığı bir silah, bir tuzak veya ip olarak nitelendirildiği görülmektedir. “İblisin en güçlü silahının kadınlar olduğu”, “Müttaki erkekleri avlamak için İblis’in kurmuş olduğu tuzakların en güçlüsünün kadınlar olduğu”, Kadınların şeytanın ipi olduğu” şeklinde bazen Peygambere, bazen de sahabeye isnad edilen rivayetlerin İslam öncesi kültürlerin ürünü olduğu düşünülmektedir.⁹⁹ Kadına atfedilen bu çirkin nitelendirmeler İslam kültürüne girmiş ve bunlar hadis haline getirilmeye çalışılmıştır. Böylece bu anlayış tefsir kitaplarında da yerini almıştır.

5. Kadın -Erkek İffetine Genel Bakış

İffet kavramının içerisinde sadece nefsanî arzulara aşırılıktan uzak durma ve helal olanı tercih etme değil, aynı zamanda mal ve mülk konusunda da aşırılıktan uzak durma, orta yolu tercih etme vardır. Ancak iffet kelimesinin anlamı daralarak sadece namus, hayâ şeref, onur anlamlarıyla karşılık bulmaktadır. Bu namus, hayâ şeref de erkekte değil, kadında bulunması gereken nitelikler olarak zikredilmektedir. Kadına indirgenen iffet anlayışı geçmişten günümüze kadar devam etmektedir.

Günümüzde kadına bakışta hem cahiliye esintilerini, hem de tahrif edilmiş Yahudi ve Hristiyanların izlerini görmekteyiz. Zeki Duman'ın makalesinde yer verdiği Annemarie Schimmel'in görüşleri kadının Hristiyan telakkisindeki yeri açısından önemlidir. “Ortaçağ Hristiyan teolojisinde kadının nakıs, aldatılmaya müsait, sefih bir yaratık olduğuna inanılmakta idi. Rivayetlere göre tavus kuşunun gagasında bahçeye getirilen o minnacık yılan tarafından iğva edilen Havva, eşini de aldatarak men edildikleri meyveden birlikte yediler. Böylece Adem Kadının fentine uğrayarak ilk büyük günahı işlemiş oldu. Dramatik tasvirlerde, Havva cürümün ne olduğu ve cezasının ne olacağı hususunda Allah'a sual eder ve Allah cevap verir: “Ben seni

⁹⁹ Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, s.87-89.

tefkür (düşünme) ve din üzere ve şehadet etme ve varis olma mezuniyetinde noksan kıldım."¹⁰⁰

Klasik dönem tefsirlerine bakıldığında aynı tutum ve davranış, Hz. Adem ve Havva'nın yasak meyveden yemeleri anlatılırken de görülmüştür. Orada da kadın şeytanın ağı olarak ön plana çıkarılmıştır. Kur'an'da yasak meyveden yenme sebebinin Havva olmadığı belirtilirken,¹⁰¹ müfessirlerin Kitab-ı Mukaddes kaynaklı bilgileri aktarırken Havva'yı şeytanlaştırmaları, kadını günaha davetkâr ilan etmeleri son derece garip bir harekettir. Adeta şeytan ile Havva özdeşleştirilmiştir. Havva'ya ihanet suçu yükleyen rivayetler, klasik tefsirlerin yanında Buhari, Müslim, Ahmed b. Hanbel gibi muhaddisler tarafından nakledilmiştir.¹⁰² Bu rivayetlerin Ebu Hureyre'den gelen ahad türünden nakiller olduğu, Kur'an kaynaklı değil, Tevrat kaynaklı olduğu anlaşılmıştır.¹⁰³

Toplumda kadın eşittir fitne olarak algılanmaktadır. Hicap ve iffet gibi erdemler, kadın için varlığını unutturmakla, mümkün olduğunca kamufle edişle eş anlamlı tutularak, kadınların normal sesleriyle meramını anlatmaları bile fitneye yol açacağı endişesiyle haram kılınmıştır.¹⁰⁴ Şu halde kadının sokağı çıkması, erkeklerin günah işlemelerine neden olacağı, toplumsal ahlakı bozacağı endişesiyle engellenmek istenmiştir. Bu durumda kadın kısıtlanarak, adeta sindirilerek erkeğin özgürce hareket etmesi sağlanmış olacaktır. Erkeği olabildiğince dışta tutarak kadını mahremiyetin öznesi, haramın nesnesi kılmak, insanlığın düşünme yetisini hürmetin merkezine koymamak, kadının insani mahiyetine ve ahlaki şahsiyetine yapılan bir hürmetsizliktir. Bu da mahremiyetin kadın için mahrumiyete dönüşmesine neden olmaktadır.¹⁰⁵ Oysaki Peygambe-

¹⁰⁰ Duman, s.35.

¹⁰¹ A'raf, 7/19-27.

¹⁰² Öztürk, s.91.

¹⁰³ Ateş, s.368-377.

¹⁰⁴ Ateş, s.40.

¹⁰⁵ Fatih İbiş, *Kadına İndirgenen Mahremiyetten İnsan Merkezli Mahremiyet Algısına*, Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, 27-29 Mart 2015, Ordu, s. s.211.

rimiz zamanında kadına bu tür olumsuz yaklaşım söz konusu değildir.¹⁰⁶ Peygamberimiz döneminde kadın, siyasi, sosyal, kültürel her alanda kendini göstermekte, kendine uygun bir rol üstlendiği görülmektedir. Bir cinsiyet ayrımı söz konusu değildir. Toplumda huzur ve güven ortamı olması için sadece kadınlar değil, erkekler de üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmek zorundadır. Bir fitne endişesi varsa bu konuda her iki cinsin de dikkat etmesi gerekir. Bunu sadece kadın cinsine indirgemek yanlış bir harekettir. Din adına dayatılan bu düşünceleri kabul etmek mümkün değildir. Sokaktaki kadını parçalı bir beden halinde algılamaya sevk eden ve cinsel içerikli küfürlerle beslenen bakış açısı, erkek çocuğu ve delikanlının zihinsel gelişimi ve namus telakkisi açısından olsun, hayatının kadını seçme ve o kadınla kuracağı arkadaşlık ilişkisi açısından olsun zorlu bir engel anlamına gelmektedir.¹⁰⁷ Kadını sadece cinsel bir meta olarak gören, insani kimliğini unutturan toplumsal algının değişmesi gerekmektedir. Bu durum erkeği olabildiğince sorumsuzlaştırırken, kadına da aşırı bir sorumluluk yüklemektedir. Kur'an'da emir ve yasaklar cinsiyet ayrımı yapılmadan bildirilmiştir. *“Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından haberdardır. Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar...”*¹⁰⁸

“Dişi köpek kuyruk sallamazsa, erkek köpek gelmez.”, “Erkeğin elinin kiri, kadının boynuna geçirin ipi” vb. sözler toplumdaki yanlış algıyı gözler önüne sermektedir. Kadının istek ve arzusunun günaha davette ilk etken olduğu savunulmaktadır. Kadın kendisini ifşa etmezse, erkeğin kadına yaklaşmayacağı öne sürülmektedir. Ancak bu düşüncelere vakıf olanlar, tecavüz olayının içini de tamamen boşaltmakta, erkeğin suçunu örtbas edip, sorumluluklarını azaltmakta ve kadını bir korku imgesi olarak sunmaktadırlar. Bir

¹⁰⁶ Ayrıntılı bkz. Ateş, s.28-34.

¹⁰⁷ Cihan Aktaş, *Temiz İffet, Kirli Yorumlar*, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, 2013, Sayı: 19, s.41

¹⁰⁸ Nur, 24/30, 31.

erkeğin şuur altında sayısız kadınla cinsel ilişkide bulunma arzusunun yattığını, fakat din ve ahlak kurallarının, toplumun baskısıyla bu dürtülerin bastırıldığını konunun uzmanı bilim adamları ifade etmektedir.¹⁰⁹ Bu ifade bizim yeniden düşünmemizi gerektirir. Kur'an zinayı kadının başının altından çıkan bir suç olarak görmez, bu manayı içeren herhangi bir ayet bulunmamaktadır. Bu suçu işleyenlere de erkek kadın ayrımı yapılmadan cezaları aynı derecede verilmiştir.¹¹⁰ Kur'an'da iffetli kadına zina isnadında bulunanlar lanetlenmiştir.¹¹¹ Kaldı ki burada verilmek istenen mesaj, kadınları töhmet altında bırakmamak, onları muhafaza altına almak gerektiridir. İslam, kadın üzerinde erkeklerin mutlak ve tartışılmaz hiyerarşik üstünlüğünü kırmakla kalmamış, öğretisiyle kadının özerk kişiliğini teminat altına almıştır. İslam dini, kadına insani hakları vermiş, bunu yaparken ona erkekle hasım değil, dost ve yardımcı olunan bir konum sunmuştur.¹¹² Tevbe suresi 71. ayetindeki *"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve resulüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."* ifadesi de kadın ve erkeğin birbirlerinin yardımcısı, koruyup kollayıcısı olması gerektiğinin göstergesidir.

İffet de iffetsizlik de önce beyinde başlar ve oradan organ ve davranışlara yayılır.¹¹³ Sadece kadın değil, erkek de bu hususta terbiye edilmelidir. Şeytan kadın erkek ayırt etmeksizin insana vesvese vererek kötü telkinlerde bulunmaktadır. Şeytani telkinleri sadece kadına mahsus kılmak İslam inançlarıyla bağdaşmaz. Bunun en güzel örneği Lut kavminde yaşananlardır. Kavme baktığımızda günahta ısrarcı olan bir toplumla karşı karşıya geliriz. Burada günahında ısrar eden, şeytanın esiri olan kadınlar değil, erkeklerdir. Üs-

¹⁰⁹ Ateş, s.76.

¹¹⁰ Nur, 24/2.

¹¹¹ Nur, 24/23, 24.

¹¹² Ateş, s.41.

¹¹³ Bayraklı, *Kadın, Sevgi ve Temel Haklar*, s.36.

telik kadın burada cazip bir varlık, ayartıcı bir figür olarak görülmemektedir. “Rabbimizin, sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyor da insanlar arasından erkeklere mi yanaşıyorsunuz? Siz gerçekten haddi aşan bir topluluksunuz.”¹¹⁴ Ayetinde haddi aşan erkekler topluluğuna seslenilmektedir. Hz. Lut bozulan ve yozlaşan toplumunu yeniden ayağa kaldırmak, onları ıslah etmek için tevhid akidesi etrafında toplamaya çalışmaktadır. Ancak onlar günahları alenen işlemekte ve bunda herhangi bir sakınca görmemektedirler.¹¹⁵ Sadece kavmindekilere değil, dışarıdan gelen misafirlere de göz dikmektedirler. Birçok ayette Hz. Lut’un yanına elçilerin geldiği, onun bu durumdan dolayı üzüldüğü ve göğsünün daraldığı ifade edilmiştir.¹¹⁶ Hz. Lut’un neden üzüldüğü noktasında ortak görüş Hz. Lut’un insan şeklinde gelen melekleri misafir olarak görmesi, kavminin erkeklerinin onlara kötü niyetle yaklaşacağından endişe duymasından kaynaklanmıştır. Endişesinde de yersiz olmadığı açık bir şekilde görülmüştür. Nitekim kavmi bunu duyar duymaz, Hz. Lut’un misafirlerinden nefislerindeki kötü arzularını tatmin etmek, bu çirkin işi yapmak (erkeğin erkekle cinsel ilişkisi) için sevinerek koşa koşa gelmişlerdir.¹¹⁷ Ve bu çirkin davranışlarının sonucunda Allah’ın azap emriyle kavmin altı üstüne getirilmiştir.¹¹⁸ Erkeğin tabiat dışı yolları benimsemesi gerçekten iğrenç bir haldir. Neml suresi 55. ayette bu korkunç fiile şehvetle yaklaşıldığının ifade edilmesi ayrıca düşündürücüdür. Bunun sebebinin şehvet olduğunun bildirilmesi ise o fiilin çirkinliğine işaret etmek ve hikmetin sadece cinsi arzuyu tatmin olmayıp neslin çoğalmasını talep etmek olduğuna dikkat çekmek içindir.¹¹⁹ Değer yargıları toplum hayatında sükût edince doğru ve temiz şeyler terk edilir, fitrata aykırı olan şeyler yapılmaya başlanır.¹²⁰ Hak yerine batıl, iyilik yerine kötülük, güzellik yerine

¹¹⁴ Şuara, 26/165-166.

¹¹⁵ Ankebut, 29/29.

¹¹⁶ Hud, 11/77; Hicr, 15/ 61, 62; Ankebut, 29/33.

¹¹⁷ Hud, 11/78; Hicr, 15/67; Kamer, 54/37.

¹¹⁸ Hud, 11/82, 83.

¹¹⁹ Zuhayli, X/295.

¹²⁰ Zeki Tan, *Kur’an’a göre Hz.Salih, Hz.Lut, Hz.Şuayb Kavimlerinin İnkırazında*

çirkinlik, ahlak yerine ahlaksızlık revaçta olur. Bu da ruhi hastalıkların baş göstermesi demektir. Sonuç olarak burada ölçsüz davranma, şeytanlaşma, haddi aşma, nefsine köle olma kadın cinsine değil, erkek cinsine de aittir. Toplumda sadece kadınları idam sehпасına çıkarmanın yanlışlığı ortadadır.

Toplumda görülen mahremiyet sorunu ahlaki olmaktan evvel ontolojik bir algı sorunu olarak değerlendirilmektedir. İslam'ın varlık özelinde insan tasavvuru anlaşılmalıdır, kadın ve erkek tasavvurunun anlaşılmayacaktır. Nitekim ahlaki bir durum olan mahremiyet, her zaman kadın cinsi üzerinden temellendirilmekte, toplumdaki kadın algısı da mahiyet ve şahsiyet merkezli olmak yerine cinsiyet merkezli olmaktadır.¹²¹ “*Andolsun biz insanoğlunu şerefli kıldık.*”¹²², *Gerçekten biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.*”¹²³ İfadeleri insanın şerefli, onurlu, haysiyetli bir varlık olduğunu göstermektedir. Kadın da bir insan olduğuna göre onun da şeref ve onurun korunması hususunda hassas davranılması gerekmektedir. Kur'an'da bunun birçok örneği bulunmaktadır. Nitekim ifk hadisinde Hz. Aişe'nin durumu bize en güzel örnektir. Yüce Allah'ın insanın onuruna, iffetine verdiği değeri açık bir şekilde göstermektedir.

Hz. Meryem, Kur'an'da her kadının örnek alması gereken seçkin, tertemiz, iffet abidesi bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁴ Hz. Meryem ailesinden ayrılarak doğu bir tarafa çekildiğinde ona Cebrail insan şeklinde görünmüş, Hz. Meryem'in ilk tepkisi, o insandan Allah'a sığınmak ve karşısındakini de Allah'tan korkmaya davet etmek olmuştur.¹²⁵ O sözünü eğip bükmeden açık bir şekilde dile getirmiştir. İçinde kötülükten sakınma duygusu taşıyan

Ma'siyetin Rolü, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1994, s.90.

¹²¹ İbiş, s.209-210.

¹²² İsra, 17/70.

¹²³ Tin, 95/4.

¹²⁴ Al-i İmran, 3/42-43; Enbiya, 21/91; Tahrir, 66/12.

¹²⁵ Meryem, 19/16, 17, 18.

bir kimse “Rahman” sıfatlı Yüce Allah’ın adını duyar duymaz irkilip ve şehvetini frenleyerek şeytandan gelen dürtülerine gem vurur.¹²⁶ İnsanı en çok etkileyen, duygu ve düşüncelerine yön veren duygu Allah korkusudur. Hz. Meryem onun vicdanına seslenmekte, onda bu korkuyu uyandırmak istemektedir. Cebrail, Hz. Meryem’e Hz. İsa’yı müjdelediği zaman o “ *Ey Rabbim! Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım halde, benim nasıl çocuğum olabilir?*”¹²⁷ İfadesini kullanmıştır. Yüce Allah’ın yaratmada uyguladığı âdeti çocuğun ya nikâh veya ahlaksızlık yoluyla dünyaya gelmesidir.¹²⁸ Ve kendisi de iffetli bir kadındır. Kuran’ı Kerim’in Meryem’i Yahudilerin büyük töhmetlerinden kurtarmaya ehemmiyet vermesi, gayet güzel ve veciz ifadelerle onu himaye etmesi, onun hatunlarda iffet ve ismetin yüceliğine ne kadar ehemmiyet verdiğini gösterir.¹²⁹ Yüce Allah, Hz. Meryem’i bir kadının gelebileceği en yüksek konuma oturtmuş ve ona Hz. İsa’yı nispet ederek anneliğe de bir kutsallık atfetmiştir. Böylece seçkinler listesinde yerini almıştır. Peygamber olmasa da Kur’an’da kendi adının verildiği bir sure mevcuttur. Böyle seçilmiş bir kadının hangi özelliklere matuf olduğu dikkate şayandır. Hz. Meryem, sadece erkeklerin kabul edildiği bir kurumda, bir tek kız sıfatıyla yerini almak ve bir erkekle (Cebrail) baş başa kaldığında dahi, ırzını cesurca savunmakla; günah veya sevabın iffetin veya fuhşun ilk durağının zihinler olduğunu; iffetin kadınların etrafına örülen duvarlarla değil, ancak zihinlerine kurulan koruyucu setlerle korunabileceğini bizlere göstermiştir.¹³⁰ “*Allah gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir.*”¹³¹

Nitekim Kasas suresi 25. ayette Hz. Şuayb’ın kızlarının Hz.

¹²⁶ Kutup, VII/157.

¹²⁷ Al-i İmran, 3/47; Meryem, 19/20.

¹²⁸ Kurtubi, IV/213.

¹²⁹ Carullah, s.106.

¹³⁰ Emine Koç, *Kur’an Bağlamında Meryem Kıssasına Sosyo-Psikolojik Bakış*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri/Tefsir Bilim Dalı, Sivas, 2009, s. 104.

¹³¹ Mü’min, 40/19.

Musa ile konuşmalarında iffetli, ölçülü davrandıkları bildirilmiştir. Müfessirlerin çoğunluğunca ayette geçen “*utana utana*” ifadesinden Hz. Şuayb’ın kızlarının iffetlerini koruyarak hareket ettiklerini, temiz, iffetli, iyi kızların erkeklerle karşılaştıklarında, onlarla konuştuklarında böyle bir tavır takınmaları gerektiğini vurgulanmıştır. İffet kadın ve erkek için eskimeyen, değerinden hiçbir şey kaybetmeyen bir elbisedir.¹³² Dolayısıyla iyi ve kötü hasletler bireyseldir. Bunları sadece kadına ya da sadece erkeğe atfetmenin doğru olmadığı Kur’ani örneklerde de açık bir şekilde görülmektedir.

Musa Carullah bu durumu şöyle özetlemektedir: “ *Şark’ın gayretli müellifleri hicaptan ve açık saçıklıktan söz ederken her nedense gözlerini, özylerini, dillerini, kalemlerini, kalplerini ve fikirlerini İslam kadınlarının yüzlerine, özylerine ve edeplerine dil uzatmak şaibesinden kurtaramıyorlar. Bu müelliflerin en ciddi felsefeleri fitne korkusu, en keskin otları da itham etmektir.*¹³³

Sonuç

Kur’an’da gözleri haramdan koruma, zinadan kaçınma, namus, şeref ve haysiyeti yani iffeti koruma hususunda cinsiyet ayırt edilmeksizin kadın erkek sorumlu tutulmaktadır. Herhangi bir şekilde kadına ya da erkeğe iltimas geçilmemektedir. Her iki cins de eşit şekilde vahye muhatap kılınmakta, özünde insan olarak değerlendirilmektedir.¹³⁴ Aynı zamanda birbirlerini tamamlayıcı unsurlar olarak nitelendirilmektedir. Kadın da erkek de Allah katında aynı konuma sahiptir.¹³⁵ Bu açıdan kadın ve erkek cinsiyet merkezli değerlendirilmeyip, insan merkezli ele alınmalıdır. Kadın ve erkeğin birbirlerine karşı farklı fizyolojik özelliklerinden dolayı herhangi bir güç elde etme ve üstünlük yarışına girmemesi açısından önemlidir.

Günümüz toplumunda öne çıkan anlayış, namus, şeref, hayâ gibi değerlerin kadında bulunması gerektiğidir. Erkeğe ise kadını bu

¹³² Çelik, s.253.

¹³³ Carullah, s.106.

¹³⁴ Tin, /4, 5.

¹³⁵ Hucurat, 49/13.

hususla denetlemek ve yargılamak kalmaktadır. Ataerkil bir zihniyetin izleri kadın ve erkeği konu olan tüm rivayetlerde görülmektedir. Yusuf kıssasında da bu geleneğin etkileri açık bir şekilde görülmektedir. Bir kadının Hz. Yusuf gibi bir peygamberin aklını kolayca çelmesi asla düşünülemezken, müfessirlerin bu durumu kendi lehlerine çevirmek için Hz. Yusuf'u bir kadın karşısında çaresiz, boynu bükük ilan etmeleri akıl erdirilebilir bir tutum ve davranış değildir. Müfessirler kadının arzusunu ayartıcı bir figür olarak göstererek kadın karşısında neredeyse Hz. Yusuf'un iradesini sıfırlamışlardır. Hz. Yusuf'u ve onun şahsında bütün erkekleri son derece zayıf bir karaktere dönüştürmüşlerdir. Oysaki Yusuf suresinde muhtevî ayetler baştan sona incelendiğinde vurgulanan husus Hz. Yusuf'un iffeti olmalıdır. Mısır Azizi'nin karısından yola çıkarak kadının hilekâr olmasının, kadının fitri bir özelliği olarak sunulması, ayartıcı bir figür olarak resmedilmesi, kadının aşağılanmasıdır. Şeytanla bir tutulan kadın potansiyel bir tehdit içermektedir. Ancak kadına zayıflık, noksanlık, acizlik gibi özellikler izafe edilmesine karşın, yaratılıştan eksik bir kadının karşısında akıllı güçlü olan bir erkek nasıl oluyor da boyun eğebiliyor, bu durum da düşündürücüdür. Her erkeğin, Aziz'in karısı gibi iffetsiz bir kadın karşısında Hz. Yusuf gibi iffetli bir duruş sergilemesi gerektiği üzerinde önemle durulması gerekirken, kadına odaklanması, kadın üzerinden bir iffet anlayışı ortaya koymaya çalışmaları ve tüm kadınları bu kategoride değerlendirmeleri manidardır. Bu genelleme ve ayrımcı bakış açısı doğru tutum ve davranış olarak kabul edilemez.

Müfessirlerin kadınları itham edici fikirleri, iffet ve namus deyince erkeğin değil de kadının akla gelmesi, dini metinleri yorumlarken kendi düşüncelerinden sıyrılmadan ön yargılarına göre hareket ettiklerini açık bir şekilde göstermektedir. Hâlbuki namus ve iffet sadece kadınların sahip olması gereken bir ahlaki değer değildir. Aynı durum erkekler için de geçerlidir. Kadına indirgenen bir iffet anlayışı, erkeklere elbette ki at koşturacakları büyük bir saha açacaktır. Bu onlara istedikleri gibi davranma hakkı tanıyacaktır.

Nitekim günümüz toplumunda bu kapanmayan bir yaradır. Kadın namus ve şerefini korumakla yükümlü olurken, erkek 'erkektir yapar' anlayışıyla sorumsuz, iffetsiz bir varlık haline dönüşmektedir. İffet kavramının içinin boşalmasıyla yaşanan ahlaki bunalımların başında kadın/kız kaçırma, sarkıntılık, ırza geçme, taciz, tecavüz gibi suçlar gelmektedir. Bunlar azalmadan devam etmektedir. İffet bu suçların azaltılmasında arındırıcı ve koruyucu bir rol üstlenmektedir. Kadının bir beşer olarak görülmemesi, şeytanla özdeş kabul edilmesi hatta şeytandan da hilekâr olarak addedilmesi İslam ile bağdaşmayan bir düşüncedir. Kadının bu denli değersizleştirilmesi, topluma yapılan en büyük darbedir. Özellikle ebeveynlerin evlatlarına ahlaki değerler hususunda eğitim verirken kız erkek ayırt etmeden eğitmeleri gerekir.

Ahzab suresi 35. ayet durumu net bir şekilde özetlemektedir. *"Şüphesiz Müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük mükâfat hazırlamıştır."*

Kaynakça

- Abay, Ahmet, *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Abdülbaki, Muhammed Fuad, *Mu'cemu'l Müfehres Li-Elfazı'l-Kur'anı'l Kerim*, Daru'l Hadis, Kahire, 2007.
- Aktaş, Cihan, *Temiz İffet, Kirlili Yorumlar*, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, 2013, Sayı: 19, s. 40-43.
- Ateş, Ali Osman *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, Ankara, 2006.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2013, (I-XXI).

- _, *Kadın, Sevgi ve Temel Haklar*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2007.
- el-Beydavi, Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Daru'l-Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 2003,(I-II).
- Bilgiz, Musa, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, Fecr Yayınları, Ankara, 2013.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, trs., (I-VIII).
- Buhari, Muhammed b. İsmail, es-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, (I-VIII).
- Canan, İbrahim, *Aile İçi Eğitim*, Işık Yayınları, İstanbul, 2013.
- Carullah, Musa, *Hatun*, Otto Yayınları, Ankara, 2014.
- Cevheri, *Es-Sıhah*, Daru'l Fikr, 1998.
- Çelik, Hüseyin, *Kur'an'da Aile Modelleri*, Tebeşir Yayınları, Konya, 2015.
- Duman, M. Zeki, *İslam'da "İnsan" Erkek veya Kadından Önce Gelir*, Eski Yeni: Üç Aylık düşünce Dergisi, 2009, Sayı: 12, s.31-53
- el-Halil bin Ahmed, *Kitabu'l Ayn*, Müessetül Alemlil Matbuat, Beyrut, 1988.
- el-İsfehani Ragıp, *Müfredat*, Çev. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul, 2010.
- Erdem, Hüsameddin, *Ahlak Felsefesi*, Hü- Er Yayınları, Konya, 2005.
- er-Razi, Fahreddin, *Mefatihü'l Gayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2013, (I-XXIII).
- es-Sabuni, Muhammed Ali, *Satvetü't Tefasir*, Çev. Tahric, Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012, (I-VII).
- es-Sabuni, Nureddin, *Maturidiyye Akaid*, Çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2000.

- Firuzabadi, *Kamusu'l Muhit*, Daru'l Fikr Yayınları, 2003.
- Hatemi, Hüseyin, *Modern Mahrem ve İslam'ın Kadına Bakışı*, İslami Araştırmalar, 1997, Cilt: X, Sayı: 4, s.311-314.
- İbiş, Fatih, *Kadına İndirgenen Mahremiyetten İnsan Merkezli Mahremiyet Algısına*, Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, 27-29 Mart 2015, Ordu, s.205-212.
- İbn Kesir, İsmail b. Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, İstanbul, 2009.
- İbn Miskeveyh, *Ahlakı Olgunlaştırma*, Çev. Abdulkadir Şener, Cihad Tunç, İsmet Kayaoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- Karaman Hayreddin, Çağrıcı Mustafa, Dönmez İbrahim Kafi, Gümüş Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, (I-V).
- Kazancı, Ahmet Lütfi, *İslam Akaidi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s.117.
- Kılavuz, A. Saim, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s.245.
- Koç, Emine, *Kur'an Bağlamında Meryem Kıssasına Sosyo-Psikolojik Bakış*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri/Tefsir Bilim Dalı, Sivas, 2009.
- Kurtubi, *el-Cami'u li Ahkami'l-Kur'an*, çev. M.Beşir Eryarsoy, Buruç Yayınları, İstanbul, 2003, (I-XX).
- Kutup Seyyid, *Fi Zilal'il Kuran*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Lütfullah Bender, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1980, (I-X).
- Maverdi, Ebu'l Hasan Ali bin Muhammed bin Habib, *En-Nüketi ve'l-Uyun Tefsiru'l Maverdi*, Daru'l İlmiye, Beyrut, trs., (I-X).
- Mevdudi, Ebu'l Ala, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, (I-VII).

- Öztürk, Mustafa, *Cahiliye'den İslamiyete Kadın*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015.
- Şimşek, Said, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012, (I-V).
- Tan, Zeki, *Kur'an'a göre Hz.Salih, Hz.Lut, Hz.Şuayb Kavimlerinin İnkırazında Ma'siyetin Rolü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1994.
- Topaloğlu, Bekir, *İslam'da Kadın*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1965.
- Topbaş, Osman Nuri *Dünyadaki Cennet Huzurlu Aile Yuvası*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2011.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Avrasya Yayınları, Ankara, 2000.
- Vahidi, Ebu'l Hasan Ali bin Ahmet, *El-Veciz fi Tefsiri'lKitabi'l Aziz, Daru'l İlmiyye*, Beyrut, 1995, (I-II)
- Yaran, Cafer Sadık, *İslam'da Ahlakın Şartı Kaç*, Elif Yayınları, İstanbul, 2005.
- Yaşaroğlu, Kamil *Hz. Yusuf'un Çağımız İnsanına Model Olabilecek İffet Ahlakı*, Din Ve Hayat İstanbul Müftülüğü Dergisi, 2013, Sayı: 19, s. 44-47.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yayınları, Sad. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay, Ankara, 2015, (I-X).
- Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul, trs., (I-XIV).
- Zuhayli, Vehbe, *Tefsirü'l Münir*, çev. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız, Bilimevi Basım Yayınları, İstanbul, 2005, (I-IV).